

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

С. В. Лозінська*

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕЛІГІЙНУ СВОБОДУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Право на релігійну свободу є одним із найдавніших визнаних міжнародною спільнотою прав людини. Його почали забезпечувати на міжнародному рівні ще з 1648 року, тобто від часу укладення Вестфальського миру¹. Завдяки підписанню цього документа було видозмінено давнє правило про те, що *cuius regio eius religio* (“чия влада, того й релігія”), і вперше звернуто увагу на релігійні права. З того часу міжнародне законодавство про права людини фактично й почало робити перші неспміливі кроки до захисту окремих релігійних груп та меншин. Це й не дивно, адже релігія та релігійна нетерпимість були і залишаються одними із головних причин конфліктів в історії людства.

Майже всі угоди, що були укладені починаючи з XVII ст., включали в себе статті на захист релігії переважно на засадах взаємності. Водночас окремі держави в односторонньому порядку поширювали свій дипломатичний захист на підданих тих країн, де порушувалися релігійні права. Після Віденського конгресу 1815 року під цей захист стали попадати і меншини, нерелігійні за своєю природою. В окремих випадках релігійні права були умовою укладення територіальних угод та визнання держав.²

З другої половини XVIII ст. релігійну свободу було закріплено в низці статутних актів³, а протягом наступних двох століть, зокрема в період після Другої світової війни, вона знайшла своє місце в багатьох конституціях світу.

Стаття має за мету розгляд основних тенденцій у міжнародному тлумаченні права на релігійну свободу, більш детально зупиняючись на деяких нормах міжнародних конвенцій, висвітлення поняття “міжнародного стандарту” у

© Лозінська С. В., 2007

* доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук, доцент

¹ Вестфальський мир. Оснабрюцький мирний договір [Імператора зі Швецією] від 24 жовтня 1648 року. Мюнстерський мирний договір [Імператора з Францією] від 24 жовтня 1648 року. // Міжнародне публічне право: Практикум / А. І. Дмитрієв, А. С. Мацко, В. І. Муравйов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 28.

² Lerner Natan. The Evolution of Minority Rights in International law // Catherine Brolmann. Peoples and Minorities in International law. — Dordrecht / Boston / London, 1993. — С. 77-101.

³ Вірджинський Білль про права 1776 року, § 16; Австрійський Акт 1781 року про релігійну толерантність; Вірджинський Білль від 1 січня 1786 року про запровадження релігійної свободи; Пруський едикт 1788 року про релігію // В. Коул Дерем, мол. Перспективи щодо релігійної свободи: порівняльна структура // Релігійна свобода і права людини: правничі аспекти. У 2 т. — Львів: Свічадо, 2001. — Т. 2. — С. 23.

регулюванні права на свободу совісті та підсумок окремих здобутків міжнародної спільноти в її спробах упродовж п'яти останніх десятиліть дати певний систематичний лад у царині релігійних прав та релігійної свободи. Працюючи над статтею, увага зверталася на розробки як вітчизняних науковців у сфері релігієзнавства та філософії (В. Єленський, М. Маринович, А. Колодний, О. Саган, Л. Филипович та ін.), так і зарубіжних фахівців (В. Коул Дерем, Д. Літл, Натан Лернер, Т. Джеремі Ганна) та ін.

Юридичний захист релігійної свободи у різних країнах виглядає по-різному і залежить від багатьох чинників, таких як: стабільність політичних режимів, характер традиційних державно-церковних відносин та історія їх формування, рівень релігійного плюралізму на місцевому рівні, характер панівної релігії та її відданість ідеї релігійної свободи й толерантності, історія співжиття між релігійними групами та багато інших факторів.

Якщо досліджувати проблему релігійної свободи у багатокультурному контексті, то право на релігійну свободу зазнає важливих змін у напрямі конвергенції її ознак. Це особливо проявилось у Європі та Америці, де західні конституційні традиції та різноманітні міждержавні угоди про права людини мали значний вплив на формування норм релігійної свободи.

Важливо, що принцип релігійної свободи здобуває щоразу більшу підтримку з боку плюралізованих суспільств, їх урядів та конституцій. Одним із найбільш важливих кроків у цьому відношенні була папська енцикліка "*Dignitatis Humanae Personae*"⁴ (Декларація про релігійну свободу), яка ознаменувала собою визнання римо-католицькою традицією важливості релігійної свободи як одного з аспектів гідності людини. Право на релігійну свободу означає не тільки право мати якісь переконання, а й свободу виявляти їх, а також свободу релігійних об'єднань і корпоративної та інституційної діяльності.

На перший погляд здається, що права людини — це передусім політичні й громадянські права, які захищають свободу особи від надмірної влади держави. На відміну від цього підходу, властивого західним демократіям, соціалістичні держави наполягали на верховенстві соціальних та економічних прав. Країни "третього світу" розвинули концепцію прав людини ще далі, і в недавніх дискусіях було визнано такі права, як право на розвиток, чисте природне довкілля і мир.

Сучасне міжнародне право також доклало низку зусиль у вирішенні проблеми свободи релігії. Період між двома світовими війнами засвідчив цікаву тенденцію, пов'язану з релігійними правами. Ст. 22 Статуту Ліги Націй⁵ зобов'язувала мандатні держави гарантувати свободу сумління та релігії.

Так, зокрема, угоди стосовно меншин, укладені з низкою держав, а також односторонні декларації, вироблені окремими державами для того, аби забезпечити здійснення реальних заходів на захист національних, етнічних, релігійних та культурних меншин, містять численні положення про релігійні права людини.

У цих угодах основний наголос був поставлений не на особливостях певної групи, а на самому факті того, що група існує, має чітко індивідуалізовану ідентичність та безперечне право цю ідентичність боронити. Непоодинокими були випадки, коли група, чії права захищалися, поєднувала в собі етнічні, культурні та релігійні характеристики, а релігійні права людини були лише частиною її законних вимог⁶.

⁴ Декларація про релігійну свободу (*Dignitatis Humanae Personae* — "Гідності людської") — // Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, Декрети, Декларації. — Львів: Свічадо, 1996. — С. 375-392.

⁵ Статут Ліги Націй від 28 червня 1919 р. Набрав чинності 10 січня 1920 року // Міжнародне публічне право: Практикум / А. І. Дмитрієв, А. С. Мацко, В. І. Муравйов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 62.

⁶ Постійний Міжнародний Суд ООН ухвалив з цього приводу важливі рішення. Серед них особливо примітною є Дорадча думка Суду з приводу шкіл для (грецької) меншини в Албанії (1935), РСІ, Серія А/В, № 64.

Хоча Генеральна Асамблея ООН постійно підкреслювала свою готовність працювати з проблемою меншин, усі пропозиції включити до ранніх правозахисних документів окрему статтю з цього приводу було відкинуто. Багато держав рішуче виступали проти будь-яких покликань на групові права, керуючись як власними інтересами, так і загальним переконанням у тому, що вся попередня політика захисту меншин зазнала цілковитої невдачі.

Наступним більш прогресивним кроком ООН, який не оминув питання свободи релігії, було прийняття Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року⁷, яка у ст. 2 забороняє будь-яке розрізнення, в тому числі й з огляду на релігію у здійсненні проголошених прав і свобод. Надзвичайно важливою є ст. 18, яка встановлює право людини на «свободу думки, совісті та релігії» та перераховує окремі свободи, що сюди входять: «свободу змінювати свою релігію або переконання, свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, прилюдно або приватним чином у вченні, богослужінні та здійсненні релігійних і ритуальних обрядів». Міститься згадка також і про релігійні групи (ст. 26), в яких йдеться про право на освіту.

Ст. 18 справила великий вплив на співвідносні тексти Пактів 1966 року⁸, регіональних угод та Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на підставі релігії чи переконань 1981 року, мова про яку буде йти нижче.

Як зазначає Неемія Робінсон у своєму класичному коментарі до Декларації 1948 року, ст. 18 складається з двох частин: перша гарантує право на свободу думки, сумління та релігії; у другій же перераховано окремі права, що сюди входять, перелік яких не є вичерпним. Вона містить лише ті права, які ООН вважала за потрібне включити, «оскільки дотримання їх поки що не стало загальним»⁹.

Іншою складною проблемою, що виникла під час розробки Загальної Декларації і поставала кілька разів при підготовці Пактів 1966 р. та Декларації 1981 р., є визнання права людини змінювати свою релігію — права, що заперечується деякими державами та релігіями. Попри весь опір, це положення було прийняте 27 голосами проти 5 при 12, що утримались, вочевидь, як пише Робінсон, «завдяки розумінню того, що Декларація мусить бути універсальною, а це положення не становить окремого права, а є лише наслідком свободи думки та релігії».

Автори Декларації усвідомлювали, що ця проблема зачіпає чимало інших суперечливих питань, таких як відступництво¹⁰, місіонерська діяльність, приневолення вірних, прозелітизм і його межі, статус нових та молодих релігійних рухів, що прагнуть визнання, а також соціальні небезпеки, пов'язані із діяльністю певних сект, які використовують усілякі маніпуляції для приваблення послідовників¹¹.

⁷ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Міжнародне публічне право: Практикум / А. І. Дмитрієв, А. С. Мацко, В. І. Муравйов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 5-10.

⁸ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. (вступив в силу 23.03.1976р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. (вступив в силу 3.01.1976 р.) // Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М., 1997. — Т. 2. — С. 11-39. Досить багато статей цих Пактів містить положення щодо «свободи думки, сумління та переконань», а також заборону будь-якого «приневолення», що обмежує право людини змінювати свою релігію або переконання іншою релігією або переконаннями. Крім того, також зазначається про потребу забезпечити «порозуміння, терпимість та дружбу між усіма...релігійними групами».

⁹ Nehemiah Robinson. The Universal Declaration of Human Rights. — New York, 1958. // Asbjorn Aide. The Universal Declaration of Human Rights: A Commentary. — Oslo, 1992. — С. 263.

¹⁰ Відступники навіть сьогодні наражаються на небезпеку. Часопис Time (18 липня 1994 року) повідомив, що особу, яку 1985 року в Ірані було засуджено на смерть за вихід з ісламу і приєднання до християнської Церкви, тепер знайдено мертвою в Тегерані за загадкових обставин.

¹¹ Європейський Суд із прав людини у 1993 році розглядав питання, пов'язане із наверненням. Суд постановив, що покарання Свідка Єгови, засудженого в Греції за прозелітизм, порушує ст. 9 Європейської Конвенції 1950 р. та головні права людини. Див.: Коккінакіс проти Греції (*Kokkinakis v. Greece*, Req. No 14307/88).

За день до ухвалення Загальної Декларації ГА ООН була прийнята ще одна конвенція (Конвенція про попередження злочинів геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року)¹², що породжена трагічним досвідом Другої світової війни і яка частково також зачіпає предмет нашого дослідження. ООН не могла залишити без уваги наміри, що криються за злочином народобвиства, а саме намагання знищити, цілком або частково, релігійну або етнічну групу як таку, будь-то в мирний чи у воєнний час.

Визначальною рисою геноциду є саме намір знищити, повністю або частково, певну групу осіб. Однак метою злочину є група, і не будь-яка, а лише національна, етнічна, расова чи *релігійна*. Тому виходячи із ст. 2 Конвенції, політичні та економічні групи не підпадають під її дію.

Конвенція також не буде поширюватися на такі дії, які можна кваліфікувати як “релігійний геноцид”: закриття церков чи храмів, перешкоджання у підготовці священників, релігійних проповідників і т. д., хоча вони і є грубим порушенням засадничих прав. Ця Конвенція розглядає лише факти фізичного знищення расової чи релігійної групи та захищає саме існування такої групи. З огляду на це її слід розглядати як один із базових документів на захист людських прав і релігійних груп, хоча він не став відправною точкою в розбудові міжнародної системи карного права для захисту базових людських свобод.

Низка особливих положень, спрямованих на захист релігійних прав, міститься також у гуманітарному праві, зокрема прийнятих у 1949 році за ініціативою Міжнародного комітету Червоного Хреста цілого ряду конвенцій, об’єднаних під назвою “Женевські конвенції про захист жертв війни”¹³.

Для нашого дослідження особливий інтерес становлять третя та четверта Конвенції, в яких спільна ст. 3 забороняє будь-яке розрізнення, в тому числі за релігією чи вірою, здійснюване зі злими намірами, а ст. 16 третьої Конвенції забороняє зловроже розрізнення бранців за ознакою релігійних переконань. Ст.ст. 34-37 тієї ж Конвенції торкаються релігійних заходів, дотримання релігійних приписів, відвідування відправ, становища капеланів та священників, а також створення умов для виконання останніми своїх обов’язків.

Окрім заборони дискримінації четверта Конвенція закликає поважати релігійні переконання та звичаї підзахисних осіб (ст. 27). У ст.ст. 58, 93 йдеться про священників, а також про книги й інші речі, необхідні для релігійних потреб. Інтернованим особам слід створити належні умови для проведення релігійних служб (ст. 86).

Положення про релігійні права, що увійшли до Женевських конвенцій, виробляли з урахуванням досвіду та порад багатьох зацікавлених неурядових організацій, а також Святого Престолу.

Свобода думки та сумління, як і свобода мати або приймати релігію чи віру за власним вибором, є недоторканою за будь-яких обставин. Нікого не можна примусити розкрити свої думки чи свою належність до певної релігії або переконання. Натомість свобода сповідувати свою релігію чи переконання приватно

¹² Конвенція про попередження злочинів геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року. Набрала чинності 12 січня 1951 року. // Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М., 1997. — Т. 2. — С. 68-72.

¹³ 1) Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року; 2) Женевська конвенція про покращення долі поранених, хворих та осіб, потерпілих від корабельної аварії із складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року; 3) Женевська конвенція про ставлення до військовополонених від 12 серпня 1949 року; 4) Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року // Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М., 1997. — Т. 2. — С. 603-713.

або прилюдно, одноосібно або спільно з іншими все ж підлягає певним обмеженням. Вона охоплює “широке коло дій”, серед яких — ритуальні й церемоніальні акти та пов’язані з ними практичні дії: будівництво місць поклоніння, використання ритуальних формул та об’єктів, демонстрація релігійних символів, дотримання свят і днів відпочинку або особливих приписів щодо їжі, особливий одяг або головні убори¹⁴, ритуали, пов’язані з певними етапами життя, і використання особливої мови.

Комісія ООН з прав людини у своєму коментарі з питань освіти зазначає, що викладання загальної історії релігії та етики в громадських школах дозволяється лише на засадах нейтральності та об’єктивності. Гарантія свободи навчання релігії або переконань включає в себе також свободу батьків та опікунів створювати умови для того, аби їхні діти здобули релігійну й моральну освіту відповідно до їхніх (батьків та опікунів) переконань¹⁵.

Наступним документом, який має відношення до питання релігійної свободи, є прийнята Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації¹⁶. Її преамбула забороняє будь-яке розрізнення на ґрунті релігії, а в ст. 5 говориться про обов’язок держави забороняти расову дискримінацію й гарантувати кожному рівність перед законом, рівність у здійсненні певних прав, серед яких (d (vii)) право на “свободу думки, совісті та релігії”.

У Конвенції жодного разу не згадується про релігію, однак, з’ясовуючи поняття дискримінації взагалі, вона, (Конвенція) природно, бере до уваги й дискримінацію релігійну. Положення Конвенції застосовуються до ситуацій, коли релігія та етнічність перекриваються і взаємодіють, як це є у випадку з дискримінацією євреїв, арабів, сикхів, курдів, вірмен або інших груп, етнічні ознаки яких не можна відокремити від релігійних. Релігія частіше, аніж будь-який інший чинник, є основною умовою для збереження тотожності, єдності й історичного розвитку етнічних груп, народів, націй.

Конвенція мала відчутний вплив на внутрішнє законодавство багатьох країн. Її виконавчий орган — Комітет з ліквідації расової дискримінації — відіграв помітну роль у забезпеченні захисту меншин, сповідуючи широкий підхід до тлумачення поняття расової дискримінації. Проте Конвенція не змогла проторувати шлях для індивідуальних позовів та скарг, а також груп, що шукають захисту від дискримінації¹⁷.

Більш могутнім кроком вперед у розбудові системи захисту релігійних прав людини є прийняття ГА ООН у 1981 році Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на підставі релігії чи переконань.¹⁸ Прийняття

¹⁴ Щодо цих питань у кількох країнах були винесені цікаві судові рішення. Верховний Суд США постановив, що правила Військово-Повітряних сил стосовно одягу беруть гору над релігійними традиціями / Goldman v. Weinberger, 475 U.S. 503 (1986). В справі обов’язок мотоцикліста-сикха скидати свій тюрбан, надягаючи захисного шолома, було розцінено як такий, що утискає релігійну свободу, але є виправданим заради захисту здоров’я. / X. v. United Kingdom (7992/77) DR 14, 234. // *Лернер Натан*. Релігійні права людини на основі документів ООН. // Релігійна свобода і права людини: правничі аспекти. У 2 т. — Т. 2. — Львів: Свічадо, 2001. — С. 136.

¹⁵ Загальний коментар № 11 (19), Annual Report of the Human Rights Committee (Річний звіт Комісії з прав людини), 38 GAOR, Supp. 40, A/38/40, Annex VI (1983).

¹⁶ Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року. Вступила в силу 4 січня 1969 року // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна допомога: Збірник документів (укр. і рос. мовами). — К.: Юрінком, 1996. — С. 100-117.

¹⁷ *Lerner Natan*. Individual Petitions Under the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination // Irwin Cotler, F.Pearl Eliadis. International Human Rights Law. — Montreal, 1992. — С. 435-455.

¹⁸ Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на підставі релігії чи переконань. Резолюція ГА ООН 36/55 від 25 листопада 1981 року. // *Международные акты о правах человека: Сборник документов*. — М.: Норма, 2000. — С. 132-134.

цього документа передувало майже 20 років інтенсивних і всебічних обговорень у різних органах ООН, а безпосередніми причинами були впливи міжнародної політики часів “холодної війни”, арабо-ізраїльський конфлікт та антисемітські інциденти, що спалахували подекуди в 1959-1960 роках.

Ця Декларація ввібрала в себе чимало кращих принципів, сформульованих у попередніх міжнародних документах (про які вже згадувалося), але її особливістю є те, що містить детальний перелік прав, пов’язаних зі свободами сумління, релігії та переконань, а також із практичними їх виявами. Декларація відходить від вузько індивідуалістичного підходу обох Пактів і є ближчою до деяких новітніх документів, що визнають груповий вимір релігійних прав людини.

Ст.ст. 1 та 6 Декларації містять перелік прав, який можна вважати *міжнародним мінімальним стандартом* у галузі релігійних прав людини.

Ст. 1 складена на зразок ст. 18 Загальної Декларації про права людини та Пакту про громадянські та політичні права, за винятком пункту про зміну релігії, що його усунуто, та відповідних застерег у ст. 8 Декларації. Тому всі авторитетні тлумачення Пакту можуть із рівним правом застосовуватися і до Декларації.¹⁹

У ст. 1 Декларації вжито визначення “кожна людина”, тож слід розуміти, що вона захищає права як громадян держави, так і іноземців, що проживають постійно чи тимчасово.

Ч. 1 ст. 1 проголошує три засадничі свободи: думки, сумління та релігії, в тому числі й “будь-яких переконань” за власним вибором. Зовнішні вираження релігії — поклоніння, дотримання норм, навчання й практика — гарантуються на тих самих умовах, що й у Пакті, і їх слід тлумачити у зв’язку з правами, перерахованими у ст. 6 Декларації.

У ч. 2 ст. 1 заборонений будь-який примус, “що може обмежувати” свободу релігії. Однак свобода “сповідувати” релігію чи переконання все ж таки підлягає — у випадках, передбачених ч. 3 ст. 1, — певним обмеженням, що мають на меті охорону суспільної безпеки, порядку, здоров’я і моралі, а також основних свобод інших, як їх розуміють у вільному суспільстві .

Конкретний перелік свобод, що впливають із визнання права на свободу думки, релігії та переконань, міститься у ст. 6. Тут ґрунтовно викладено всі ті права, які входять до прийнятого мінімального стандарту. Окремих прав бракує, але загалом перелік є досить докладним, хоч і не є вичерпним. Він містить такі свободи: а) здійснювати культ чи збиратися у зв’язку з релігією або переконаннями та утримувати особливі місця з цієї метою; б) засновувати й утримувати відповідні благодійні або гуманітарні інституції; в) виготовляти, набувати й використовувати у відповідному обсязі, необхідні предмети та матеріали, пов’язані з релігійними обрядами або звичаями чи переконаннями; г) писати, видавати й розповсюджувати відповідні публікації в цій сфері; д) навчати релігії або переконань у місцях, що підходять для цієї мети; е) клопотатися про отримання і отримувати від конкретних осіб та організацій добровільні фінансові та інші пожертви; є) готувати, призначати, обирати або визначати по спадковості відповідних керівників згідно з потребами та нормами тієї чи іншої релігії чи переконань; ж) дотримуватися днів відпочинку й відзначати релігійні свята, а також відправляти обряди відповідно до приписів своєї релігії чи переконань; з) встановлювати й підтримувати зв’язки у сфері релігії та переконань з окремими особами та громадами на національному та міжнародному рівнях.

¹⁹ Загальний коментар № 22 (48), Annual Report of the Human Rights Committee (Річний звіт Комісії з прав людини), 48 GAOR, Supp. No 40, A/48/40, Annex VI (1983).

Усі ці права підлягають обмеженням, визначеним у ч. 3 ст. 1. Серед них є й такі, що тісно пов'язані з конституційною системою країни та природою взаємин між державою і церквою.

Важливо наголосити, що в ст. 6 Декларації розглянуто індивідуальні права, колективні права осіб та права, що можуть бути здійснені лише групою як такою. У цьому плані помітним є прогрес порівняно з попередніми документами. Лише групи можуть засновувати й утримувати місця поклоніння та інституції, призначати релігійних провідників чи організовувати спілки. Таким чином, Декларація зважає на потреби релігійних спільнот і об'єднань — потреби, яких не брали до уваги в документах, зорієнтованих, відповідно до загального підходу перших років існування ООН, виключно на індивідуальні права.

Згідно ст. 4 всі держави повинні здійснювати дійові кроки для запобігання й ліквідації дискримінації на підставі релігії чи переконань в усіх ділянках громадського, економічного, політичного, суспільного і культурного життя, приймаючи або скасовуючи, де потрібно, відповідні закони (ч. 2 ст. 4). Крім того, держава повинна належним чином боротися з нетерпимістю на ґрунті релігії чи переконань.

Ст. 7 згадує про національне законодавство, яке має забезпечити можливість практичного використання людиною своїх прав. Ця стаття зазнала критики за слабе формулювання й надто загальний характер.

Загалом дана Декларація засвідчує відчутний поступ у поширенні міжнародного захисту людських прав на царину релігії. Що ж до змісту Декларації, то поданий у ній перелік прав є надзвичайно помітним, хоч і неповним. У деяких складних питаннях доводилося йти на компроміси, а ст. 8, посилаючись на Загальну Декларацію, відкрила можливості для прийняття документа всіма без винятку державами.

Звісно, цей документ не є угодою, що має примусову силу, але підкріплений авторитетом ООН, він є виразником настанов, які панували на той час серед міжнародної спільноти.

У 1984 році під проводом ГА ООН відбувся семінар з питань заохочення порозуміння, терпимості й поваги у справах, пов'язаних зі свободою релігії чи переконань²⁰, на якому спеціальні доповідачі, а також члени Підкомісії у справах запобігання дискримінації й захисту меншин обстоювали прийняття чергового документа у справі щодо подальшого поступу релігійної свободи, який стосувався би меншин.

У висновках цього семінару наголошувало, що міжнародна спільнота має продовжити роботу для якомога швидшого прийняття документа та підготувати низку досліджень з таких питань як дискримінація давніх релігій, що не належать до групи "релігійної більшості", постання нових релігій та практична діяльність деяких сект.

18 грудня 1992 року ГА ООН прийнята Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин²¹, яка по суті була компромісом та засвідчила певний прогрес порівняно зі ст. 27 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права та висловленими в ній тенденціями. Цей прогрес також зумовлений впливом Декларації 1981 року. Дана Декларація, без сумніву, заснована на вищезазначеній ст. 27 і жодним чином не

²⁰ Про цей семінар див. звіт Кевіна Бойля // UN Doc. ST/HR/Ser. A/16 (1984).

²¹ Декларація про права осіб, що належать до національних, або етнічних, релігійних та мовних меншин від 18 грудня 1992 року // Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М., 1997. — Т. 2. — С. 90-94.

зорієнтована на групи, все ж зважає на потребу враховувати права релігійних, етнічних або культурних груп як таких.

У її преамбулі згадано Декларацію 1981 року. У ст. 1 висловлено прохання до держав “захищати” самобутність меншин, у тому числі й релігійну, і всіляко “сприяти” розвиткові цієї самобутності.

Ст. 4 підтверджує, що представники меншин повинні мати змогу повною мірою та ефективно виражати свої особливості й розвивати власну культуру, мову, релігію, традиції та звичаї, якщо ті не порушують національного законодавства і не суперечать міжнародним нормам.

Згідно зі ст. 2, особи, що належать до меншин, повинні мати право сповідувати свою релігію та здійснювати релігійні обряди, а також право брати діяльну участь у “культурному, релігійному, громадському ... житті”. Їм дозволено створювати свої власні асоціації та забезпечувати функціонування їх, а також “підтримувати без будь-якої дискримінації вільні і мирні контакти” з іншими членами своєї групи та з громадянами інших держав, спорідненими за вірою.

Підсумовуючи зазначені вище міркування, можна стверджувати, що сучасне міжнародне право не може залишатися осторонь від різних трагічних конфліктів нашого часу, в яких релігія відіграла не останню роль, зокрема коли йшлося про етнічну належність, расизм, міжгрупову ненависть або ж про прагнення, пов’язані із самовизначенням, відокремленням чи розмежуванням.

Право на релігійну свободу не є абсолютним, воно підлягає лише тим обмеженням, що встановлені законом і є необхідними для охорони громадської безпеки, порядку, здоров’я та моралі, так само як і основних прав і свобод інших осіб.

Релігія чи переконання є для кожного, хто їх дотримується, одним із основних елементів світосприйняття, і тому слід повністю дотримуватися свободи релігії чи переконань і гарантувати її. Незважаючи на труднощі, поступове втілення ідеалів релігійної свободи є ключем до вирішення більш ніж очевидних конфліктних непорозумінь між цивілізаціями сучасного світу, що зіштовхуються.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 8 від 1 березня 2007 року)*

